

En förskola för alla?

En studie om hur förskollärare arbetar för att inkludera alla barn i förskolan.

Emma Huss
Sara Kågström
2014

Lärarexamen, grundnivå
Lärarexamen, 210 hp

Luleå tekniska universitet
Institutionen för konst, kommunikation och lärande

Luleå Tekniska Universitet
Institutionen för konst, kommunikation och lärande
HT 2013

En förskola för alla?

**En studie om hur förskollärare arbetar för att
inkludera barn i förskolan.**

Sara Kågström
Emma Huss

Examensarbete, grundnivå, 15 hp
Handledare: Kattis Edström

Sammanfattning

Syftet med studien var att undersöka hur förskollärare arbetar med inkludering av barn i förskolan, hur förskollärare anpassar verksamheten efter de olika behov som finns och vad *en förskola för alla* är för dem. Det utfördes genom kvalitativa intervjuer som metod av verksamma förskollärare. Forskningsfrågorna som ligger till grund för studien har direkt koppling till syftet och handlar om förskollärarnas arbete och hur anpassning kan ske. Det är vi som forskare som filtrerat och kategoriserat svaren vi fått från förskollärarna, därför är resultatet i studien en tolkning vi gjort av deras erfarenheter och svar, resultatet och slutsatsen av studien behöver alltså inte vara absolut.

Resultatet i studien visar att förskollärarna som deltagit har en samstämmig syn på barnen och gemensamma tankar på hur de ska inkluderas. Det framkommer att stödtecken och stödbilder fungerar som ett bra komplement i det dagliga arbetet med barnen. Deras arbete och förhållningssätt går ut på att alla barns lika värde ska komma till uttryck och att mångfalden ska präglade verksamheten.

Nyckelord: Inkludering, förskola, barn i behov av särskilt stöd, pedagogik.

Förord

Det har varit lärorikt för oss på så många sätt och framför allt mycket intressant att se att förskollärarnas arbetssätt stämmer överrens med mycket av det vi lärt oss under lärarutbildningen. Efter att ha fått insikt i deras arbetssätt har vi utvecklat vår kunskap kring inkludering av barn och blivit ännu mer berikade. Vi vill tacka alla de förskollärare vi fått besöka för att göra våra intervjuer till studien.

Vi vill tacka våra familjer för allt stöd vi fått under vår studietid. Slutligen vill vi tacka vår handledare Kattis Edström för vägledning under forskningsprocessen.

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1 Syfte och frågeställning	2
1.2 Begreppet inkludering	2
1.3 Värdegrunden och barnens rättigheter	3
2. Bakgrund	4
2.1 Tidigare forskning	4
2.2 Historiskt perspektiv	4
2.3 Sociokulturellt perspektiv.....	6
2.4 Specialpedagogiska perspektiv	6
2.4.1 Relationellt perspektiv	7
2.4.2 Dilemmaperspektivet.....	7
2.5 Kartläggning och åtgärder	7
2.5.1 Kartläggning.....	7
2.5.2 Handlingsplan	8
2.5.3 Styrdokument och lagar	8
3. Metod	9
3.1 Fenomenologisk ansats.....	9
3.2 Kvalitativ metod.....	9
3.2.1 Kvalitativ intervjuanalys.....	10
3.3 Ostrukturerade intervjuer.....	11
3.4 Urval och avgränsning.....	11
3.5 Genomförande	12
3.5.1 Genomförande av pilotstudie	12
3.5.2 Resultat av pilotstudie.....	12
3.5.3 Genomförande av intervjuer	12
3.6 Analys och bearbetning	13
3.6.1 Bearbetning	13
3.7 Etiska överväganden	13
4. Resultat	15
4.1 Anpassning i verksamheten	15
4.2 Kunna ge stöd	16
4.3 Hantering av föräldrars tankar och åsikter	16

4.4 Inkludering.....	16
4.5 Förskollärarens tankar	17
4.6 Övriga reflektioner	17
5. Diskussion	18
5.1 Metoddiskussion	18
5.1.1 Giltighet och tillförlitlighet	18
5.1.2 Pilotstudiediskussion	19
5.1.3 Kvalitativ intervju som metod.....	19
5.2 Resultatdiskussion.....	20
5.2.1 Anpassning av verksamheten.....	20
5.2.2 Kunna ge stöd.....	21
5.2.3 Hantering av föräldrars tankar och åsikter	22
5.2.4 Inkludering.....	22
5.2.5 Förskollärarens tankar	23
5.2.6 Övriga reflektioner	24
5.3 Slutsats.....	24
Referenslista.....	25
Bilaga 1	
Bilaga 2	

1. Inledning

Under sjätte terminen av förskolläraryrket vid Luleå tekniska universitet läste vi en kurs i specialpedagogik och fick inblick i vad det handlar om. Ett begrepp vi fastnade för, inom det området, var inkludering. Detta begrepp beskriver Nilholm (2006) och menar att alla barn, oavsett behov, ska få delta i den vanliga pedagogiken i verksamheten. Det bör vara en självklarhet att alla barn ska inkluderas och detta bidrog till att vi ville fördjupa oss i ämnet. Förskolan ska vara till för alla barn oavsett behov och det är upp till varje verksamhet att se till att behoven tillgodoses. Studien belyser inte någon specifik problematik utan lyfter generellt hur förskollärare arbetar för att barnen och barnens kompetenser ska komma till uttryck. I Skolverket (1998) fastslås det att barn i behov av särskilt stöd inte behöver ha en bestämd egenskap eller tillhöra en särskild grupp. Det kan vara ett barn som är i behov av särskilt stöd tillfälligt. I denna studie blir detta ämne belyst och förskollärare blir uppmärksamma på olika arbetssätt och hur de kan bemöta barns olika behov. Det är inte enkelt att bemöta alla behov på en och samma gång. Det kan bero på tidsbrist eller att pedagoger inte besitter den kunskap som behövs för att bemöta alla behov. En annan anledning till fördjupning i ämnet är att det i Läroplan för förskolan, Lpfö98, rev.2010 framkommer att förskollärarna ska anpassa verksamheten och tillgodose alla barns enskilda behov. På samma sätt går det att se på en förskola för alla. Det är en förskola där alla barn inkluderas oberoende vilka behov de har, alla ska ha samma rätt. Det är viktigt att se alla barn som en tillgång i gruppen, frågan är bara om alla pedagoger har det här synsättet och kan ge alla barn det som behövs för att få bästa möjliga tillvaro. Med begreppet *en skola för alla* menar Egelund, Haug & Persson (2006) att det är den inkluderande skolan. Integrationen är ett vackert ideal, och därför måste integrering vara bra. (s.154). Vi tolkar det som att i den bästa av världar är samma saker lika bra för alla människor. Vidare menar de att meningen är att varje individs förmåga ska gynnas och uppmuntras på bästa möjliga sätt i deras utveckling.

Vi har författat hela arbetet tillsammans, båda två har läst och bearbetat all litteratur som använts i arbetet och vi har tolkat det insamlade datamaterialet och skrivit gemensamt. Vi har lika stort ansvar till alla delar i arbetet.

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med studien är att, via intervjuer, synliggöra hur förskollärare arbetar med inkludering i en förskola för alla.

Frågeställningarna till studien är följande:

- På vilket sätt anpassas verksamheten för att främja inkluderingen av alla barn?
- Hur gör förskollärarna för att ta till sig kunskap för att kunna möta alla barns behov?

1.2 Begreppet inkludering

Begreppet inkludering kom till de anglosaxiska länderna på 1980-talet. En del praktiker och forskare som arbetade med frågor inom specialpedagogik var missnöjda med gamla begrepp, bland annat integration, som hade fokus på var elever med funktionsnedsättningar eller barn i behov av särskilt stöd skulle få ingå. Med det här nya begreppet, inkludering, började det handla om hur elever i svårigheter skulle anpassas i en skola för alla. (Nilholm & Göransson 2013)

I den här studien innebär begreppet inkludering med fokus på förskolan att alla barn, utifrån allas lika värde, ska få ingå i förskolans verksamhet och delta utifrån sina individuella förutsättningar. Det innebär att varje förskola måste anpassa miljön och verksamheten efter varje individs behov. Förskolan ska tillgodose behoven och ge stöd till den som behöver. Våra tolkningar och åsikter kring just detta begrepp vilar på förskolans värdegrund och får stöd i läroplanen.

öEn viktig uppgift för verksamheten är att grundlägga och förankra de värden som vårt samhällsliv vilar på. Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan könen samt solidaritet med svaga och utsatta är värden som förskolan ska hålla levande i arbetet med barnen. (Lpfö98, 2010, s.4)

Egelund, Haug & Persson (2006) förklarar att av forskning som gjorts om begreppet inkludering och dess innebörd så framgår en delad bild av både synen *på* och *när* det ska användas, men många har en positiv upplevelse omkring det. Begreppet är i första hand en politisk term, men även en utmaning för skolan att få in det i dess tradition. Inkludering innebär att det ställs krav på delaktighet och medverkan tillsammans med övriga elever i skolan. Det handlar inte bara om att barnen som är i behov av särskilt stöd ska få specialundervisning utan det ska ingå i den vanliga undervisningen. Detta förutsätter grundläggande omstrukturering av skolan. O'Hanlon och Thomas (2004, refererad i Skidmore, 2004) menar att begreppet *inclusion* inte bara är en politisk term utan är även inbäddat i sociala, psykologiska och pedagogiska sammanhang.

Inkludering är ett begrepp som växer i USA och det används för att visa en ny syn på barn som är i behov av särskilt stöd. På ett sätt kan inkludering vara något bra som kan ses som en

rättighet och vara något att sträva efter. Ur en annan vinkel bör erfarenheter och eventuella lärdomar ses över vilket kan innebära att en inkludering inte är att sträva efter (Nilholm 2006). En tolkning är att det bästa för barnet kanske inte är att inkluderas på den ena förskolan men att i stället få inkluderas på en annan förskola där barnets behov kan tillgodoses på ett bättre sätt.

1.3 Värdegrunden och barnens rättigheter

Valet av forskningsområde grundar sig i vår barnsyn, den vilar mot värdegrunden som beskrivs i Lpfö98 (2010) där det framgår att värdegrunden är det etiska förhållningssättet som ska genomsyra förskolan. Vi anser att alla har lika värde oavsett bakgrund, hudfärg eller kön. Det finns många olika perspektiv och olika människosyn. Orlenius (2001) beskriver en människosyn som vi tycker är bra och det är humanistisk människosyn. Denna syn innebär bland annat att visa omtanke och att ta hänsyn till människan som individ. De som har denna människosyn menar också att människan har ett egenvärde, behov av samhörighet, självförverkligande och inte bara biologiska behov som en del människosyner påstår. Människor kan med hjälp av förståndet bedöma konsekvenser av vårt handlande. Det är viktigt att bemöta och försöka förstå barn som visar ett möjligtvis avvikande beteende. Även Öhman (2008) beskriver människosyn och beskriver hur filosofen Husserl introducerade begreppet livsvärld och det handlar om hur människan tar in känslor, hur de bearbetas och förvaltas. Det innebär att pedagoger på förskolor måste närma sig barnets individuella erfarenheter för att kunna förstå ett barns livsvärld och senare kunna bemöta behoven. Detta kan ses som ett relationellt perspektiv och studien valdes därför att bygga på denna människosyn och perspektiv.

En annan viktig aspekt är att se till de rättigheter barnen har. Enligt Unicef (2011) och FN:s barnkonvention framkommer det att alla barn har rätt till social trygghet. I alla beslut som fattas kring ett barn ska barnets bästa komma i det främsta rummet. Konventionen betonar även att alla barn har samma värde, lika rättigheter och att inget barn får diskrimineras.

2. Bakgrund

Alla barns egenskaper och behov är viktiga. Det är en del i den mångfald som människor behöver för utveckling ska ske på allra bästa sätt. Ett lärande vi gjort som studenter är att socialt samspel är en stor del i lärandet och i utvecklingen. Detta har vi tagit till oss och vill lyfta för det är av stor vikt att alla barns rätt kommer till uttryck. Av den anledningen grundar sig studien i det sociokulturella perspektivet. Dysthe (2003) beskriver det och nämner bland annat den ryske pedagogen Lev Vygotskijs (1896-1934) teori där lärandet sker i sociala sammanhang och i samspel med andra. Här, i bakgrunden, beskrivs tidigare forskning, historiskt, sociokulturellt samt specialpedagogiska perspektiv. Även kartläggning på individgrupp- och organisationsnivå och åtgärder beskrivs.

2.1 Tidigare forskning

Emanuelsson, Persson och Rosenqvist (2001, refererad i Ahlberg, 2007) beskriver två olika perspektiv inom specialpedagogiken. Kategorisk och relationellt perspektiv. De menar att inom det kategoriska perspektivet placeras eleverna, som på något sätt är avvikande, i en egen kategori där det sätts in särskilda åtgärder. Inom det relationella utgår man istället från att eleverna är *i svårigheter* inte *med svårigheter*. Ahlberg beskriver att båda dessa perspektiv har fått kritik för att det ses som alltför enkelt att beskriva specialpedagogikens svårigheter på ett sådant sätt. Hon menar att det är just detta som gör att forskningen tar fart och att fler perspektiv bör utvecklas, vilket även Nilholm (2005, refererad i Ahlberg, 2007) gör när han presenterar ytterligare ett perspektiv, dilemmaperspektivet. Ett dilemma inom förskolan enligt vår tolkning kan vara att alla barn ska få ta del av samma lärande för utveckling, samtidigt är alla barn individer, har olika erfarenheter och intressen, de bör därför bemötas utifrån sina behov.

2.2 Historiskt perspektiv

I slutet av 1800-talet framfördes en åsikt i Svensk skoltidning där skribenten menade att den *efterblivne* eleven inte skulle beblandas med de övriga eleverna och att detta vore bäst för båda parter. Insändaren menar att elever med *låg fattningsgåva* vållade problem på skolan för de elever med *normal fattningsgåva* (Egelund, Haug och Persson 2006)

Det har under en lång tid funnits massvis med utgångspunkter om hur pedagoger ska förhålla sig till specialpedagogik. Utbildningsforskaren Sandow (1994) beskriver i Atterström och Persson (2000) fyra olika modeller på specialpedagogik som lanserats under åren. Den magiska modellen, den moraliska modellen, den medicinska modellen och den intellektuella modellen. Med *den magiska modellen* menar hon att barn som föds med missbildningar som harmynt, läpp-, gomspalt eller de som var vänsterhänta var direkt straffade av gud eller hade fått en helvetisk hemsökelse. Under 1700-talet sågs individer med högre intellekt som nervsvaga och sjuka. Dåtidens läkare ansåg att skaparen hade gett oss begränsat med nervös energi. Renässansläkarna menade att hjärna, nervsystem och nervös energi var medvetandet. Allt som inte betraktades som normalt tycktes ha att göra med den nervösa energin. De

medicinska experterna ansåg att förståndiga människor agerade sparsamt med aktiviteter och därmed vara måttliga, fogliga och anpassningsbara.

Med den *moraliska modellen* menar Sandow (1994) att om ett barn inte kan lära sig det som andra barn i samma ålder kan, beror det inte på att läraren brister, utan att eleven är lat. Detta grundar sig i upplysningstiden och att människan skulle bli bättre genom förnuftets hegemoni. I och med detta måste varje individ verkligen göra sitt yttersta och använda sitt moraliska ansvar. Den moraliska modellen går delvis ut på att allt är möjligt, bara viljan finns. Detta kan synas även i nutid, att lärare tycker att vissa barn är för lata för att lära då det i själva verket kan handla om att det ställs för höga krav på eleven.

Den *medicinska modellen* är det vi i dagstidningar kan läsa nästan dagligen om hur forskare kommit fram till att dysfunktionella beteenden och inlärningssvårigheter grundar sig i människans biologiska funktioner alltså i det genetiska systemet. Då ett barn fått en diagnos är det lätt att lärarna lägger för stort fokus på vad barnet behöver, beskriver Sandow (1994). Barnets starka sidor, som deras kompetens, kanske inte kommer till uttryck på det sätt som det borde. Vidare menar hon att det inte är kunskapen om det biologiska arvet som kan bli problem utan hur vi väljer att te oss gentemot det.

Slutligen tar Sandow (1994) upp om den *intellektuella modellen*. Den modellen är mer psykologisk, till skillnad från den medicinska, den ser till individers intelligens. Franska myndigheter kom fram till, i början av 1900-talet, att individer i samma ålder har olika förutsättningar. Lärare behövde därför forma undervisningen för att den skulle passa barnen. De utförde då ett test för att se vilken ålder ett barn var i mentalt genom att mäta deras intelligens, ett barn med en utvecklingsstörning kunde de säga var två år efter i sin utveckling, som exempel. IQ- test av olika slag kan ibland ge en orättvis bedömning då barn med läs och skrivsvårigheter kan klassas som mindre begåvade. Den intellektuella modellen är den modell som idag är dominerande i stora delar av världen och barn som inte är välpresterande kan lätt stigmatiseras.

Enligt Ahlberg (2007) så upprättades det specialklasser av olika slag under 1940-talet där eleverna bestod av diagnostiserade barn. Denna uppdelning blev ännu mer utbredd och under 1960-talet byggdes olika specialklasser som hjälpklass, skolmognadsklass och observationsklass, där elever som ansågs avvikande skulle ingå. Redan i 1969 års läroplan framkom en avsikt att öka integrationen till vanliga klasser för elever med funktionshinder. Det gjordes studier som visade att specialklasserna inte hade haft den positiva inverkan som önskades. I och med det började synen förändras på barn som är i behov av särskilt stöd, menar Ahlberg och beskriver att perspektivet breddades. Förståelsen för att svårigheterna inte var individuellt knutna ökade och även vikten av att se till hela verksamheten och det sociala sammanhang som eleven ingick i för att finna svar i svårigheterna hos vissa elever. Denna syn fortsatte att dominera under 1980-talet och lärarna utbildade sig ytterligare för att ingå i uttrycket öen skola för alla. Skolan skulle utformas för att möta alla barns olika behov och vad som särskilt framhävdes var att stödåtgärder skulle ligga under den vanliga

undervisningen. Även fortsatta läroplaner som Lpo 94 och Lgr 11 belyser att alla elevers individualitet ska stödjas. I likhet slår även Lpfö 98 (2010) fast att ett av förskolans uppdrag är att forma verksamheten för att alla barns behov och förutsättningar tillgodoses.

2.3 Sociokulturellt perspektiv

Det sociokulturella perspektivet beskriver Hundeide (2006) och menar att det är den värld vi föds till och den värld vi lever i, med andra ord det sociala omkring oss. Beroende på kultur och historia formas vår omvärld. Hundeide betonar att ett barn och dess omsorgsperson kan komma till ett stopp eller vägskäl i barnets utveckling. De kan tillsammans komma vidare om omsorgspersonen bemöter barnens behov. Det innebär att mångfalden i barnets utveckling kommer till uttryck. Som ovan nämnda beskriver Lindqvist (1999), utifrån Vygotskijs tankar, att biologiska och sociala faktorer formar uppfostringsprocessen. Lindqvist beskriver att ett barns förflutna bestämmer hur behoven ska tillgodoses för att gynna utvecklingen. Dysthe (2003) beskriver att ett sociokulturellt perspektiv är uppbyggt av en konstruktivistisk syn i lärandesammanhang. Detta innebär att det skapas kunskap genom samarbete i ett sammanhang, alltså inte grundläggande genom enskilda arbeten. Dock ligger den största vikten på att kunskapen utformas i samspel med andra. Med andra ord innebär det att interaktion och samarbete är definitivt för utveckling. Vidare belyser Dysthe sex olika aspekter i det sociokulturella perspektivet. *Lärande är situerat* ó vilket innebär att hur och var en människa lär sig är en väsentlig och grundläggande del i lärandet. *Lärande är socialt* ó samspelet mellan individer är en vital del både *i* och *hur* inläring sker. *Lärande är distribuerat* ó människors kunskaper skiljer sig. För att ta del av andras kunskaper bör individer vara tillsammans i en kontext för att lära av varandra. *Lärande är medierat* ó kombinationen av personer och artefakter är viktiga komponenter i lärandet. *Språket är grundläggande i läroprocesserna* ó kommunikativa processer som att tala, lyssna och härma är viktiga delar för människans utveckling och lärande. *Lärande är deltagande i en praxisgemenskap* ó lärande genom deltagande betyder att lärandet främjas av att individers olika kunskaper blandas.

2.4 Specialpedagogiska perspektiv

Det kan vara svårt att definiera ordet specialpedagogik eller dess innebörd. Persson (2013) betonar att specialpedagogiska insatser bör användas när pedagogiken inte fyller barnens behov. Det finns olika perspektiv inom specialpedagogiken, ett är kategoriskt perspektiv och innebär enligt Persson att barns eventuella svårigheter kan bero på exempelvis låg intelligens eller komplicerade hemförhållanden. Även Nilholm (2005) beskriver detta, han menar att ett traditionellt individualistiskt perspektiv grundar sig i psykologi och medicin där problemet ofta är individcentrerat. Även om problem lokaliseras till individen betyder inte det att undervisningen behöver vara segregering. Han beskriver även perspektivet som kallas det alternativa perspektivet som har fokus på sociala faktorerens betydelse för problem. Detta innebär att svaret till en individs problematik inte finns i individen utan i närmiljön, menar Nilholm. I kommande stycke beskrivs mer ingående två perspektiv inom specialpedagogiken, först relationellt perspektiv och sedan dilemmaperspektivet.

2.4.1 Relationellt perspektiv

I ett relationellt perspektiv ser man en individs eventuella svårigheter som följer av förhållanden, beskriver Persson (2013). Svårigheterna behöver inte vara förbundna till en enskild individ. Vidare menar han att detta perspektiv handlar om relationer mellan deltagare i verksamheter. För att finna förståelse för en individs beteende går det inte bara se till den enskilde, man bör även se i omgivningen. Även Jakobsson (2002) belyser att eventuell problematik anses komma mellan individen och förhållanden i den kringliggande kontexten. Vidare beskriver Persson (2013) att människor har likheter och olikheter, där både det ena eller det andra kan vara det som gör att de vill vara tillsammans med varandra. I den senare kan det vara bra på ett sådant sätt att människor tar del av andras erfarenheter och den mångfalden det kan ge. Emanuelsson (2000) och Emanuelsson et al. (2001, refererad i Jakobsson, 2002) beskriver att i det här synsättet betonas uttrycket elever *i* svårigheter istället för elever *med* svårigheter. Jakobsson fortsätter med att forskning inom det här perspektivet fokuserar bland annat på konsekvenser av specialpedagogiskt arbete långsiktigt och ingår i samhällsperspektivet och även hur begrepp som normalitet, olikhet och differentiering förstås.

2.4.2 Dilemmaperspektivet

Dilemmaperspektivet är ett relativt nytt perspektiv. Det har vuxit fram i kritiken av andra perspektiv. Kritiken handlar om att det ställs krav på att lösa det dilemma som uppstår av att skolor ska bemöta alla individers olikheter. I dilemmaperspektivet menas att detta är ett av många olika dilemman och specialpedagogik kan vara en av lösningarna. Den empiriska delen i perspektivet är inte lika utarbetad. Ett dilemma kan vara oenigheter som inte går att lösa men som måste lösas på ett eller annat sätt och slutligen måste ett beslut fattas. Det är inte alltid att det finns ett bra svar eller någon enkel väg att gå. Clark, Dyson och Millward (1998, refererad i Nilholm, 2005) menar att ett dilemma inom ett utbildningssystem kan vara att alla barn ska få samma bemötande och utbildning men samtidigt ska verksamheterna anpassas så att det kan möta alla olika intressen, behov, möjligheter och fallenheter. Inom forskningen rekommenderas att skolor som siktar på att bredda nivån av inkludering kritiskt granskas för att se om utbildningssystemet erbjuder samma undervisning till alla elever samtidigt som den ska rätta sig efter elevernas mångfald. (Nilholm 2003 & 2005).

2.5 Kartläggning och åtgärder

2.5.1 Kartläggning

När förskollärare upplever problematik i en barngrupp och det pedagogiska arbetet blir lidande kan det vara en bra strategi att göra en kartläggning över barngruppen. Det innebär att de tillsammans i arbetslaget gör en plan för hur de ska bemöta problemet på bästa sätt genom att utgå från tre olika nivåer individ-, grupp- och organisationsnivå. På individnivå kartläggs individen där fokus ska ligga på individens starka sidor och rikta sig mot barnets intresse. Att använda sig av systematiska observationer kan vara bra för att kunna upptäcka problematik hos eleverna men också för att kunna hjälpa barnen till att utvecklas. När det ska göras en kartläggning på grupp nivå ligger fokus på hela gruppen. Då är det viktigt att bland annat gruppens sammansättning, bemötande och attityd gentemot varandra rannsakas. På

organisationsnivå ska hela organisationen ses över. Arbetssätt, tillgång av resurser, personalens synsätt på elevers svårigheter är delar av det som ska kartläggas på denna nivå. (Olsson & Olsson 2007 & Skolverket 2001)

2.5.2 Handlingsplan

Skolverket (1999) slår fast att barn i förskolan, fritidshemmet och på skolan har rätt till att den pedagogiska verksamheten anpassas individuellt till barnens behov. Behovet kan uttryckas i en plan för verksamheten som beskriver vad insatserna ska leda till. Skolan kallar detta för åtgärdsprogram. I Lpfö98 (2010) beskrivs det hur förskolan kan bedöma sitt eget arbete och kunna utveckla det eller vidta åtgärder för att barnen ska få ett ännu bättre lärande. Detta bör också ske för att det ska skapas bättre förutsättningar i lärandeprocessen.

I Skolverket (2013) uttrycks att stödinsatser ska ges om behov finns

öOm det genom uppgifter från förskolans personal, ett barn eller ett barns vårdnadshavare eller på annat sätt framkommer att ett barn är i behov av särskilt stöd, ska förskolechefen se till att barnet ges sådant stöd. Barnets vårdnadshavare ska ges möjlighet att delta vid utformningen av de särskilda stödinsatserna.ö (skollagen kap. 8, 9 §)

2.5.3 Styrdokument och lagar

I Lpfö98 (2010) framkommer att verksamheten ska anpassas till varje enskilt barn och att behoven ska tillgodoses. Den pedagogiska verksamheten ska anpassas till alla barn i förskolan. Barn som tillfälligt eller varaktigt behöver mer stöd än andra ska få detta stöd utformat med hänsyn till egna behov och förutsättningarö (Lpfö98, 2010, s.5) Även i skollagen, Skolverket (2013) står det att om barnen av fysiska, psykiska eller andra anledningar är i behov av särskilt stöd för att utveckling ska ske bör det stöd som behövs sättas in.

3. Metod

Den metod som använts i föreliggande studie är främst kvalitativa forskningsintervjuer till verksamma förskollärare. Detta innebar att öppna frågor användes för att få mer kvalitet i resultatet. Genom de intervjufrågor som ställts har förskollärarnas tankar om inkludering och hur den kan se ut i barngruppen framkommit. Nedan följer en mer ingående beskrivning på metod, genomförande, bearbetning och analys.

3.1 Fenomenologisk ansats

Fenomenologisk ansats innebär, enligt Patel & Davidsson (2003) att forskaren genom återkommande reflektion når fram till människors generella och riktiga uppfattning av världen. Fenomenologin används sällan av praktiskt verksamma forskare, men den har gett kvalitativ forskning inspiration genom att människors upplevelser står i fokus. Kvale & Brinkmann (2009) beskriver att det först handlade om medvetandet och upplevelser men kom efterhand att även innefatta individers livsvärld och människors handlande i sammanhang. Eftersom det var verkliga situationer och arbetssätt som skulle belysas ansågs denna ansats relevant för studien. Kvale & Brinkmann fortsätter att beskriva fenomenologi i kvalitativa studier och betonar att det handlar om att förstå gemensamma händelser ur deltagarnas egna synvinklar. Vidare beskrivs att fenomenologi har via sin koncentration på betydelsen i undersökningspersonernas livsvärld gynnat förståelsen i en kvalitativ forskningsintervju. En viktig aspekt i fenomenologisk ansats är att beskriva situationer och inte förklara eller analysera. I den fenomenologiska filosofin gäller det för forskaren att vara opartisk, vilket ger trovärdighet gentemot granskade situationer.

3.2 Kvalitativ metod

Patel & Davidsson (2003) menar att syftet med en kvalitativ metod är att inhämta djupare kunskap kring ett ämne, till skillnad från om man väljer att använda sig av kvantitativa metoder. I en kvalitativ metodundersökning finns flera olika tillvägagångssätt för att nå ett bra resultat. Det finns sällan en mall att enkelt följa utan varje forskningsområde bör ha sin egen variant för att resultatet ska bli så bra som möjligt. Patel & Davidsson (2003) skriver att ett första steg i en forskningsprocess är att ta reda på inom vilket område som forskning ska ske. Sedan måste forskaren ta reda på vilken kunskap som redan finns inom området och slutligen, utifrån den kunskapen, komma fram till exakt vad det är de vill undersöka. När ämnet är klart bör forskarna ställa sig kritiska till ämnet och fundera igenom hur behovet kring detta ämne är stort eller litet. Forskaren bör även reflektera över hur man ska gå tillväga under arbetets gång. Frågorna som ska ställas kan vara både med eller utan struktur, det är något forskaren väljer. Det går även att möta sina intervjupersoner helt utan frågor vilket innebär att det blir mer som ett samtal. I en kvalitativ intervju är både intervjuaren och den som blir intervjuad viktiga för att samtalet ska bli så innehållsrikt som möjligt. Det är med fördel intervjuaren är väl insatt i ämnet som intervjun handlar om när det gäller kvalitativa intervjuer. Den som forskar kan studera tidigare framtaget material för att tillägna sig kunskap inom området. En annan variant av förberedelse inför kvalitativa intervjuer är att göra pilotintervjuer för att få ett brett underlag innan den egentliga intervjun ska äga rum.

Kvale och Brinkmann (2009) beskriver tolv olika aspekter som forskaren kan ha i beaktning när det gäller kvalitativa forskningsintervjuer och de beskrivs nedan.

Livsvärld ó vilket innebär att ämnet för intervjun handlar om informantens levda vardag.

Mening ó vilket innebär att intervjun försöker förklara och förstå meningen som finns i dominerande teman i informantens livsvärld.

Det kvalitativa ó innebär att intervjun söker kvalitativ kunskap formulerat på normal text skriven i fri form.

Det deskriptiva ó innebär att den kvalitativa forskaren ber informanten att vara så nära verkligheten som möjligt när hen beskriver känslor och upplevelser.

Det specifika ó innebär att forskaren får fram typiska situationer och handlingar som utspelat sig. Inte allmänna åsikter. Med det menas också att den som intervjuar kommer djupare i frågorna när de inte är allmänna.

Medveten naivitet ó innebär att forskaren har ett öppet sinne för att ta emot oväntade händelser och inte kommer till intervjutillfället med ett färdigt schema med kategorier.

Fokusering ó innebär att den kvalitativa intervjun är fokuserad mot forskningsämnet och ställer öppna frågor.

Mångtydlighet ó innebär att informantens svar på intervjufrågorna ibland är svårtolkade.

Förändring ó innebär att informanten kan få andra tankar och ge andra svar under intervjun än vad hen hade innan mötet med forskaren. Detta kan bero på att hen fått nya infallsvinklar efter olika frågor ställts.

Känslighet ó innebär att olika forskare kan få olika svar på samma frågor på grund av att forskarna har olika kunskaper och olika känslighet inom området.

Mellanmänsklig situation ó innebär att forskningsintervjun är en behållning av olika synpunkter där kunskapen konstrueras i samspelet mellan forskaren och informanten.

Positiv upplevelse ó innebär att intervjun gett informanten glädje genom ny kunskap och ny insikt i sin livsvärld. (Kvale & Brinkmann 2009)

3.2.1 Kvalitativ intervjuanalys

För att analysera det insamlade materialet användes kodning. Kodning är en central synvinkel i grundad teori menar Kvale & Brinkmann (2006). Även Svenning (2003) tar upp om hur ett insamlat material kan analyseras med hjälp av kodning. Han beskriver att en analys av ett

kvalitativt material är när forskaren, utifrån ett ganska litet material, försöker gå på djupet inom ett ämne. Den här analysen är mer känslig än den kvantitativa analysen, samtidigt kan det också vara det som gör att den öppnar upp för fler områden att forska i. Den kvalitativa analysen beskrivs dock inte precist, förklarar Svenning. Vikten av att förstå begreppen och bilda sig en uppfattning kring dem är något som är viktigt i all typ av forskning. Analysen är nämligen en direkt anslutning till teori och begrepp, dessa utgör en tolkning vilket i sin tur skapar nya begrepp av en annan karaktär. I en kvalitativ analys, fortsätter Svenning, gör forskaren en kodning och med det menas att man skapar kategorier av de olika begreppen. Genom tre olika steg görs en kodning av materialet. Den första delen i kodningen kallas för *öppen kodning*, detta sker ett flertal gånger och innebär att forskaren läser igenom det insamlade materialet och försöker hitta mönster. Det andra kodningsarbetet kallas för *det axiella*, i den går forskaren djupare in med någorlunda förståelse för de koder och begrepp som stötts på under den öppna kodningen. Det sista kallas för *den selektiva kodningen*, forskaren letar då särskiljande efter fall som liknar och stödjer de tidigare teman som kommit fram vid kodningen. Till slut menar Kvale & Brinkmann (2006) att forskaren känner en mättnad och menar att det inte finns några nya vetanden och förklaringar att presentera genom att göra fler kodningar. Svenning (2003) beskriver fortsättningsvis att i ett kvalitativt arbete går analys och kodning hand i hand, mycket av arbetet går ut på att sortera och att hitta mönster. Det är bra att ha en plan för vad som ska göras av materialet och hur man vill använda det. En fara med kvalitativ analys kan vara det så kallade *kronvittnessyndromet*. Det innebär att forskaren utser en informant till kronvittne av verkligheten. Den som utses till det blir då den enda verklighet som finns, de andra som intervjuats och den egna analysen faller då bort. Det här kan resultera i en del långa osorterade citat och analysen lämnas i sin tur över till läsaren vilket inte är syftet.

3.3 Ostrukturerade intervjuer

Olika intervjumetoder kan skilja sig åt beroende på vilket sätt frågorna ställs och på hur det insamlade materialet bearbetas menar Svenning (2003) och beskriver vidare att intervjuer som inte har någon struktur kan kallas intervjuer med öppna frågor eller ostrukturerade intervjuer. Det innebär att frågorna ställs och svaren antecknas så noga som möjligt för att senare struktureras innan bearbetning. En vidare beskrivning av ostrukturerade intervjuer beskrivs i Patel & Davidson (2003) som menar att i en ostrukturerad intervju lämnas mycket utrymme för respondenten till att svara. Ostrukturerade intervjuer användes för att skapa ett så brett samtal som möjligt.

3.4 Urval och avgränsning

Med tanke på att det är lärare, med inriktning mot förskola och förskoleklass, vi kommer att vara när vi fullföljt utbildningen valdes förskollärare som deltagare i studien. Verksamma förskollärare kontaktades för att kunna planera in en tid för att utföra intervjuerna. Valet av informanter grundar sig i en vilja att komma nära verkligheten. Vissa förskolor som besöktes var slumpmässigt utvalda och en av förskolorna hade spetskompetens inom specialpedagogik och de som jobbade där hade flera års erfarenhet av sådan pedagogik. En annan avgränsning

är att målgruppen barn inte är preciserad. Alla barns lika värde kommer bäst till uttryck om ingen speciell problematik blir belyst.

3.5 Genomförande

Studien genomfördes under hösten 2013. Datainsamlingen och bearbetningen pågick i slutet av november och i början av december.

3.5.1 Genomförande av pilotstudie

Ganska tidigt i forskningsprocessen beslutades att det skulle göras en pilotstudie och en förskollärare kontaktades för att tillfrågas om hon ville medverka i studien och svara på frågor gällande inkludering i förskolan. Vi gav en kort presentation av oss själva och om hur intervjun skulle läggas upp. Pilotstudien gjordes för att undersöka om upplägg och frågor skulle hålla för att nå ett vetenskapligt resultat och för att se att tekniken skulle fungera när den verkliga undersökningen skulle utföras. Innan pilotstudien skickades ett mer beskrivande och presenterande brev och frågorna, via mail, till förskolläraren som skulle intervjuas. (bilaga 1 och bilaga 2.) Detta gjordes eftersom informanten bitt om att få frågorna för att i sin tur kunna se över dem tillsammans med sina kollegor. Patel & Davidsson (2003) beskriver det som bra att göra en pilotstudie för att se att upplägg och teknik fungerar. De menar att den grupp som genomförandet sker på i pilotstudien ska likna den grupp undersökningen senare utförs på. Pilotstudien blir då en mindre variant av kommande undersökning. Ett besök gjordes hos förskolläraren på hennes arbetsplats och innan intervjun fick vi se verksamheten. Intervjun tog ungefär 30 minuter vilket kändes lagom. Det var viktigt att vara väl förberedda inför de kvalitativa intervjuerna vilket också bidrog till att en pilotstudie genomfördes.

3.5.2 Resultat av pilotstudie

Efter utförandet av pilotstudien bedömdes upplägget att hålla. Inga frågor skickades fortsättningsvis ut till informanterna på förhand då likheter med en enkätstudie skulle bli för stor vilket inte överensstämde med syftet för studien. Viss osäkerhet fanns vid en fråga och frågan sågs över. Beslut togs att behålla alla frågor men istället kompletterades intervjufrågorna med en fråga. Frågan som lades till handlade om åtgärdsprogram i förskolan. Resultatet som framkom av intervjun i pilotstudien kommer även att ingå i resultatdelen.

3.5.3 Genomförande av intervjuer

För att nå fram till med verksamma förskollärare kontaktades fyra förskolor på olika sätt. Vi ringde till två av dem och träffade två personligen. Den första förskolan som kontaktades fanns ingen insikt i hur arbetssättet var. Den andra förskolan visste vi, redan innan studien, att de arbetade inriktat mot att möta alla barns behov på ett inkluderande sätt. Den tredje förskolan kontaktades via VFU (verksamhetsförlagd utbildning) och den fjärde var ett tips som vi fått. För att komma fram till vad innehållet i intervjuerna skulle innefatta var utgångspunkten det stora begreppet specialpedagogik. Rätt snart var ämnet inkludering något som stod i fokus. Utifrån det begreppet utformades intervjufrågor som riktade sig mot kategorier som inommiljö, bemötande, och anpassning efter individuella behov. Vi följdes åt till alla förskolor för att göra intervjuerna. Inledningsvis, till varje intervju, fick våra

informanter ett presentationsblad om oss, där deras anonymitet försäkrades och syftet med studien framkom. Varje intervjutillfälle har dels spelats in men det har även förts stödanteckningar. Vi valde att göra på det här sättet för att båda skulle kunna vara aktiva och observanta vid intervjutillfällena. Patel & Davidsson (2003) beskriver att en inspelad verklighet går att lyssna på om och om igen. Detta understryker även Kvale & Brinkmann (2009) och menar att det är för att inte missa något som är av vikt och för att kunna tolka och förstå innebörden i det som sägs av den som intervjuas. Efter varje intervju lyssnades inspelningarna av ett flertal gånger och materialet transkriberades därefter. Sedan bearbetades och analyserades materialet. Beskrivning av tillvägagångssättet kommer i följande stycke.

3.6 Analys och bearbetning

3.6.1 Bearbetning

Efter allt intervjumaterial var transkriberat gjordes en öppen kodning där det söktes efter eventuella mönster för att se skillnader och likheter. Materialet lästes flera gånger för att få nya infallsvinklar vilket vi vid ett flertal tillfällen fick. Som steg två i bearbetningen användes axiell kodning, vilket innebär att forskaren gör en djupare bearbetning av materialet. I den öppna kodningen fanns begrepp som senare kunde tas vidare in i den axiella kodningen. Begrepp som fanns med från första steget var exempelvis pedagogik, bemötande och anpassning. Detta gjorde att begreppen kunde länkas samman och bilda teman, vi väljer att kalla de för kategorier. Som tredje del i bearbetningsfasen gjordes en selektiv kodning där sådant som inte var relevant till våra kategorier eller sådant som inte uppfyllde vårt syfte togs bort (Svenning 2003). Efter den selektiva kodningen hade en mättnad uppnåtts då det inte hittades några nya infallsvinklar när det insamlade intervjumaterial lästes igenom.

3.7 Etiska överväganden

I en intervjuundersökning finns ett flertal etiska aspekter att beakta. Studien utgår bland annat från Vetenskapsrådet (2013) och de fyra etiska principer som beskrivs där. *Informationskravet* innebär att informanten får ta del av undersökningens syfte, hur undersökningen är uppdelad och vilka risker den kan innehålla. *Samtyckeskravet* innebär att informanterna deltar frivilligt och att de kan bryta medverkan när som helst under studiens gång. Informanten har även rätt att få ta del av vem som kommer att ha tillgång till intervjumaterialet och att forskaren har rätt att publicera intervjun. *Konfidentialitetskravet* i forskningssammanhang innebär att data om informanten kommer att skyddas konfidentiellt. Om forskaren kommer att publicera material som innehåller uppgifter som kan kännas igen av läsare bör informanterna få möjlighet att godkänna att materialet som är identifierbart trycks. *Nyttjandekravet* innebär att personuppgifter om informanter, med syfte för forskning, inte får spridas eller används i kommersiellt sammanhang utan samtycke av informanten. Kvale & Brinkmann (2009) belyser ytterligare aspekter inom etiska överväganden och det är bland annat konsekvenser och forskarens roll. *Konsekvenser* av en kvalitativ studie kan förekomma. Intervjuaren ska minimera riskerna att informanten kommer till skada av studiens resultat. Forskaren måste överväga eventuella konsekvenser som kan bli av studien. Det gäller att se till att hela den stora kategori som informanten representerar. *Forskarens roll* är viktigt ur en etisk aspekt.

Forskaren bör ha kännedom bland annat om etiska riktlinjer och teorier. Detta för att vetenskapliga och etiska val, som forskaren kan behöva ta ställning till, ska bli korrekta. Ett etiskt krav som ställs på forskaren är att studien ska uppnå vetenskaplig kvalitet. Det insamlade materialet har handskats med noggrannhet för att det inte på något sätt skulle kunna lokaliseras vart förskolorna ligger eller vem som sagt vad. Där var av stor vikt att informanterna kände tillit till oss och att de litade på att vi skyddar deras identitet.

4. Resultat

I resultatdelen sammanställs våra intervjuer som löpande text där innehållet utgörs av vad informanterna svarat vid intervjutillfällena. Svaren sammanställdes och delades in under sex olika kategorier. Dessa kategorier är följande: *Anpassning i verksamheten, kunna ge stöd, hantering av föräldrars tankar och åsikter, inkludering, förskollärarens tankar och slutligen övriga reflektioner*. Valet av kategorier uppkom efter vår metodanalys som består av öppen, axiell och selektiv kodning som beskrivs ovan. För att få flyt i texten så valdes citering av informanterna bort. Det är pedagogernas gemensamma tankar och arbetssätt som ligger till grund för resultatet och det gjordes ett val att inte gå närmare in på informanterna eller vem som sagt vad. Att göra en jämförelse av pedagogers tankar var inte syftet eller något som rör forskningsfrågorna.

I studien har vi besökt fyra olika förskolor där vi träffat och intervjuat en kvinnlig förskollärare på varje ställe. Två av förskolorna arbetade med barn i åldrarna ett till fem år, en förskola arbetade med barn i åldrarna tre till fem år och en förskola arbetade med barn i åldrarna ett till fyra år. Antalet barn i barngruppen är varierande mellan 13 till 18 stycken. Antal år våra informanter arbetat sträcker sig mellan 7 till 32, vilket lämpade sig bra till studien.

4.1 Anpassning i verksamheten

Under den här rubriken följer en sammanställning av svaren som framkom av frågorna som gällde hur förskollärarna anpassade verksamheten för att bemöta alla barns olika behov. Även frågorna om de hade barn i behov av särskilt stöd, eller hade haft och när de ansåg att ett barn är i behov av särskilt stöd.

En av de förskollärare vi träffat ansåg att ett barn är i behov av särskilt stöd när barnet behöver en vuxen kring sig hela tiden eller när personalen måste kontakta specialpedagog för att få vägledning. Det kan även vara när pedagogiken som bedrivs i förskolan inte är utvecklande för barnet, då personalen måste ha ett lite mer specialpedagogiskt arbetssätt. De kontaktar då specialpedagogen som får komma och observera barngruppen. Detta sker vid flera tillfällen och sen återkopplar specialpedagogen till personalen på förskolan för att kunna jobba vidare. Ett annat tecken på att barn behöver särskilt stöd kan vara när de behöver hjälp med att till exempel lära sig leka och tolka leksignaler. Eller till en början hjälp med talet. En informant menar att det inte behöver handla om att barnen permanent behöver stöd utan bara för en viss tid. Vissa av förskollärarna lyfter även att det är lättare att få hjälp om barnet har någon form av diagnos, vilket de anser är synd.

I alla förskolor där intervjuerna gjorts fanns det barn i behov av särskilt stöd. Behovens storlek varierar på förskolorna och en del barn behöver en egen personal medan andra behöver stöttning i vissa situationer. För att anpassa verksamheten på bästa sätt menar en del förskollärare att det är viktigt att tänka på att miljön och samlingarna ska anpassas utifrån alla barns behov. Vissa påpekar även att ett professionellt pedagogiskt förhållningssätt är av vikt. En förskollärare berättade att arbetslaget utgår från barnens styrkor och inte deras svagheter.

Hon menar att det är deras uppgift att identifiera i vilka situationer barnen är sitt bästa jag och utifrån detta skapa en utvecklande och stimulerande lärmiljö. På en förskola används stödbilder till en del barn. Det går till på det sättet att barnet får en bild, på till exempel en lunchtallrik, och ska sen matcha bilden på ett schema som sitter på väggen intill bordet där barnet ska sitta och äta. Detta gör att barnet lättare förstår dagliga rutiner. Två berättade att de jobbade med stödtecken för att det behovet finns. Stödtecken gynnar även andra barn som inte har lärt sig prata. En nämnde även att det är viktigt att inte ha framme många saker för att minska intrycken för barnen i behov av särskilt stöd.

4.2 Kunna ge stöd

Samtliga informanter upplever att de inte alltid har nog med tid. För att få tiden att räcka till, menar vissa informanter, att de måste de prioritera tiden på bästa sätt och andra tar upp att de måste organisera och hitta tillvägagångssätt. Vissa önskar att möjligheten till en mindre barngrupp fanns. Vissa beskriver att de har resurs i barngruppen som stöd. För att ta till sig kunskap brukar samtliga förskollärare kontakta specialpedagogen som hör till deras område. Någon berättar att ett annat sätt är på eget initiativ via film, litteratur eller internet bredda sin kunskap. Utbildningar eller erfarenhetsutbyte kan också vara ett sätt att ta till sig kunskap, berättar en av informanterna. En av informanterna nämner att i tidningar som tidningen Förskolan, Lärarnas tidning och Pedagogiska magasinet finns det ny kunskap att hämta. Slutligen framkom det, av vissa informanter, att för de barn som har diagnos finns habiliteringen som tillgång.

4.3 Hantering av föräldrars tankar och åsikter

Många av informanterna belyste svårigheten med att inte kunna informera alla föräldrar, de menar att de inte kan prata med föräldrar om andras barn, på grund av tystnadsplikten. Förskollärarna har då bett att föräldrar, på föräldramöte, själva kan berätta för övriga föräldrar om deras barn och det behov de har. En del har velat berätta och andra inte. Det kan också vara att föräldrarna ger tillåtelse till personalen att berätta om deras barn. Förskollärarna summerar med att påpeka vikten av att ta föräldrars tankar och åsikter på stort allvar för att få ett förtroende hos föräldrarna, de ska känna sig trygga. Ingen har varit med om att föräldrar har haft åsikter om att en förflyttning av ett barn ska ske, varken sitt eget eller andras. Dock har det förekommit en viss oro från föräldrar att barnen i särskilda behov tar för mycket tid av personalen och att barnen med önormalaö behov blir lidande.

4.4 Inkludering

Ingen förskollärare, som intervjuats, har varit med om att ett barn exkluderats från en barngrupp. Om ett barn ska inkluderas eller exkluderas är inget som förskollärarna beslutar, svarar samtliga informanter, det beslutet tas av förskolechefen på området. Vissa menar att från förskolan ska inget barn exkluderas, då förskolan är till för alla oavsett behov. En berättar att ett barn blivit förflyttat till deras verksamhet och att det var i samråd med förskolechefen, specialpedagogen, personal och slutligen föräldrar. På frågan om de har åtgärdsprogram svarade samtliga förskollärare att de inte jobbade utifrån det i dag. De kan vid behov, och i

samråd med specialpedagogen, utarbeta en handlingsplan eller handledningsplan förklarade en del informanter. En handlingsplan, berättar en förskollärare, är något specialpedagogen skriver och utgår ifrån individ- grupp- och organisationsnivå. Personal och specialpedagog sätter upp strävansmål för barnet och sen får föräldrarna komma med tankar och ytterligare förslag. Det handlar om att lyfta barnets styrkor, inte att leta fel och brister. Barngenomgång är något som en nämner som de har för att kontinuerligt se över barngruppen. Ordet åtgärdsprogram användes mer förut eller kanske främst i skolan, säger flera av informanterna.

4.5 Förskollärarens tankar

Vi frågade informanterna om vad *en förskola för alla* betyder för dem och de svaren var varierande. En sammanfattning har gjorts av deras svar. En av informanterna tyckte att en förskola för alla är en förskola där lärmiljöerna är styrda utifrån de olika behov som finns i barngruppen. En annan pekar på att det är när alla har möjlighet att *vara*, oavsett vilket behov de har. En förskola för alla beskriver en av informanterna att det är när de barn som de har ansvar för mår bra och när de trivs i gruppen, hon menar att det är upp till oss förskollärare att hitta det som barnen behöver. Till sist beskriver en annan av informanterna att en förskola för alla är att alla ska få synas och höras och att det ska finnas något för varje barn. Det spelar ingen roll om de har ett handikapp, ett annat språk eller om de är killar eller tjejer, hon påpekar att hon tror på att alla lär sig något i alla möten.

4.6 Övriga reflektioner

Som avslutning på våra intervjusamtal bad vi dem delge oss lite tankar som kunde vara berikande för oss som blivande förskollärare. En berättade att det finns tre faktorer för att kunna ge barn bästa möjliga stöd för utveckling. Det första var barngruppens storlek, hon menar att barngruppen ska vara liten. Många barns problematik förstärks när det är mycket barn runt omkring dem samt när det är en hög ljudnivå. Det andra hon belyste var att personaltätheten bör vara hög för att kunna möta barnens behov i ögonblicket, i nuet, samt att de skulle kunna dela gruppen i mindre delar och att det fanns personal som var tillgänglig för barnen i varje grupp. Slutligen delgav hon oss att det ska vara ändamålsenliga lokaler som gör att barngruppen går att dela i mindre grupper. Det skulle då bli mindre stress och en lägre ljudnivå i barngruppen. En annan talade även om att det är utvecklande att jobba med barn som är i behov av särskilt, att det är en större utmaning och att det blir ett ännu större öwowö när resultat syns. En beskriver också att pedagogiken som är riktad till exempelvis barn som har autistiska drag är bra för alla barn. En av informanterna lyfter att man lär sig någonting hela tiden även sådant som man har nytta av senare, av att jobba med barn i behov av särskilt stöd och hon menar att man blir klokare av det. Avslutningsvis menar några att det är en oerhörd tillgång för alla, även vuxna, att det finns barn som är i behov av extra stöd i barngruppen.

5. Diskussion

5.1 Metoddiskussion

I metoddiskussionen diskuteras metoden som är en kvalitativ forskning med ostrukturerade intervjuer där fokus ligger på förskollärares tankar om inkludering av barn i förskolan. För- och nackdelar med denna metod lyfts och analyseras för att få fram hur hög tillförlitlighet vår studie har.

5.1.1 Giltighet och tillförlitlighet

Patel & Davidsson (2003) nämner att giltighet eller validitet, som det även kan kallas, omfattar kvaliteten i hela forskningsprocessen i en kvalitativ studie till skillnad från en kvantitativ. Begreppet validitet är tätt sammanflätat med begreppet reliabilitet. Av kvalitativa forskare används och breddas begreppet validitet. Eftersom validiteten i studien innefattar hela processen visar det på en tillförlitlighet från början till slut.

Vi valde verksamma förskollärare för studien och beskrev redan i syftet att det var förskollärares tankar vi ville belysa. Kvalitativ metod valdes för att få ett djup i studien och inte få fram generella arbetsmetoder som resultat i studien. Enbart intervjuer har använts till att samla in data till studien.

Anledningen till att intervjuerna spelades in var flera. En av dem var att det skulle vara lätt att senare lyssna av och skriva ner det som sagts. Patel & Davidsson (2003) belyser att en inspelad verklighet inte alltid stämmer överens med den verklighet som utspelar sig vid intervjutillfället. De menar att gester, ansiktsuttryck och kroppsspråk inte kommer med på den bandade versionen. Den kan även innehålla ofullständiga meningar och grammatiska fel. Författarna menar också att forskaren lätt kan korrigera texten med att sätta in punkter, kommatecken och bilda egna meningar. Under bearbetningsfasen drogs egna slutsatser och egna tolkningar omedvetet, vilket genast korrigerades för att vi inte skulle ha med några egna åsikter. Att vi efter ett tag började förstå att egna tolkningar gjorts resulterade i att allt transkriberat material bearbetades igen och de fel som blivit korrigerades. Det har medfört att vi känner att resultatdelen är väl bearbetad och nedskriven utifrån våra informanternas tankar och svar.

Reliabilitet för samman resultatet av forskningen och tillförlitligheten beskriver Kvale & Brinkmann (2009) och menar att den kan användas i frågor kring en studie för att förstå om studien går att göra om av andra forskare, men ändå komma fram till ett liknande resultat. Om andra forskare skulle göra vår studie inom en snar framtid kan de få ett liknande resultat. Utfördes studien för tio år sen kan svaren nog ha sett annorlunda ut på grund av att det fanns ett annat pedagogiskt tänk och en annan syn på barn i behov av särskilt stöd.

Studier med fokus på inkludering av barn i behov av särskilt stöd finns redan. En del studier innehåller specifika diagnoser eller syndrom. Denna studie innefattar alla barn, det finns inte någon fokusering på något utmärkande syndrom eller någon diagnos. Patel & Davidsson (2003) beskriver att forskaren bör ställa sig frågande om det verkligen finns behov kring

forskningsområdet och om en studie kommer att gynna ökningen av kunskap. Det är svårt att säga hur mycket ny kunskap vår studie kommer att bidra med, men vi tror att det ska skapa nya infallsvinklar för en del inom yrket. Vi anser dock att våra informanter har gett oss deras unika svar inom vårt forskningsområde, vilket i sin tur bidrar till att studien är unik inom det här området. Vi anser att resultatet som framkommit i studien kommer vara användbart i vår roll som verksamma förskollärare och även för andra inom samma yrke.

5.1.2 Pilotstudiediskussion

Det var ett bra alternativ att göra en pilotstudie innan intervjuerna skulle utföras. Den bidrog till en ökad kunskap inför kommande intervjuer. Dels skickades ett mail med frågor och presentationsbrev, vilket i sig inte gav oss ett sämre resultat, men upplevelsen blev ett mindre avslappnat möte där informanten redan hade svaren klara och nedskrivna på ett papper. Till de intervjuer som utfördes senare hade det inte skickats ut några frågor vilket gjorde att de tillfällena blev mer avslappnade och svaren spontana men lika innehållsrika. En lärdom av pilotstudien var att lyssna bättre och att invänta svaren under intervjuerna. I det inspelade materialet hördes då och då att vi själva fyllde ut meningarna åt informanten eller avbröt för att inflika något.

5.1.3 Kvalitativ intervju som metod

Kvalitativ intervju användes som metod vilket blev bra av flera anledningar. En av anledningarna till att den här metoden upplevdes som positiv var att det inte fanns någon exakt mall att följa varken för de frågor som ställdes eller de svar som följde. Ostrukturerade intervjuer passade bra då syftet var att samtalen skulle bli så innehållsrika som möjligt och låta informanterna prata fritt om hur de arbetar och hur de tänker kring inkludering av barnen.

Det var lätt att få tag i informanter som ville delta i studien. Det var via telefonsamtal eller besök som informanterna kontaktades för att bestämma en tid till intervjuerna. När sedan intervjufrågorna skulle utformas var utgången ämnet specialpedagogik, för att senare smalna av mot begreppet inkludering. Detta var intressant och en nyfikenhet fanns på de olika arbetssätten förskollärarna arbetar ifrån och hur de bemöter allas behov på bästa sätt.

I mötena med informanterna fungerade allt bra och förberedelserna var goda ur två aspekter. Dels för att en pilotstudie hade utförts vilket bidrog till att kunskap om tekniken fanns. Den andra aspekten var att ytterligare kunskap hade inhämtats och att insikt i forskningsområdet fanns. Kunskap inhämtades via biblioteket, egen litteratur och genom en tidigare kurs under våren 2013 innehållande specialpedagogik. Många av de svar informanterna gav, innehållande begrepp som är kopplade till specialpedagogiken var bekanta eftersom flera av orden stötts på i tidigare sammanhang. De flesta av frågorna hade direkt koppling till syftet men inledningsvis valdes relativt enkla frågor som till exempel hur stor barngruppen var och vilken ålder de hade på barnen. Även Patel & Davidsson förklarar att detta är en normal inledning på en intervju. Vanligtvis kan forskaren börja med att ställa frågor för att få en första presentation av informanten. Eftersom ostrukturerade intervjuer hade valts, var hypotesen, att samtalen skulle bli innehållsrika och att följdfrågor skulle ställas till informanterna. Samtalen blev innehållsrika och informanterna hade givande och genomtänkta

svar men få följdfrågor ställdes. Varför det var så har vi inget bra svar på. Kanske var det för att svaren var innehållsrika nog och att det inte behövdes följdfrågor för att finna svar på frågeställningarna. Som avslutning på intervjuerna tillfrågades informanterna om de ville delge oss något utöver de övriga frågorna. Det här nämner också Patel & Davidsson och menar att informanterna kan uppleva det som betydelsefullt. Informanterna delade med sig av hur givande arbetet med barnen var. Det gjorde att intervjuerna avslutades med en god respons.

Samtliga intervjuer spelades in och på det sättet kunde datamaterialet lyssnas igenom flera gånger. Valet av teknik var bra för att inte gå miste om information vilket kunde ha skett om intervjuaren i stället skulle ha antecknats på papper. En annan anledning till att den tekniken valdes var för att slippa avbryta informanten mitt i intervjun för att få svaret upprepat. De intervjuer som gjordes pågick utan avbrott vilket var positivt.

Att efter varje avslutat intervjutillfälle lyssna av inspelningen var en bra strategi. Då fanns hela intervjun nära i minnet och det var lätt att blicka tillbaka och kanske även minnas kroppsspråk eller andra gester. Trots detta har det inspelade materialet lyssnats igenom ett flertal gånger, speciellt inför sammanställningen och analysen, för att komma ihåg ordagrant vad som sagts vid intervjutillfällena.

5.2 Resultatdiskussion

I följande avsnitt presenteras resultatdiskussionen som kommer att innehålla samma styckeindelning som i resultatdelen för att lättare hålla isär diskussionerna. Det är kopplat till samma litteratur som använts i bakgrunden. Utifrån intervjuerna har det framkommit hur inkludering av alla barn på förskolan yttrar sig i det dagliga arbetet. Utifrån svaren skiljer sig verksamheterna inte så mycket från varandra i deras syn på barnen och hur arbetet med att möta alla barns behov fungerar.

5.2.1 Anpassning av verksamheten

Pedagogerna på de olika förskolorna hade ungefär samma svar om när ett barn är i behov av särskilt stöd, de hade också liknande tankar kring hur de anpassar verksamheten efter varje barns behov. Deras tankar var bra och svaren visade på deras lyhördhet när de är i barngruppen. De nämner att pedagogiken inte alltid räcker till och att de ibland måste kontakta specialpedagogen som finns i deras område. Det är bra att det finns en specialpedagog att tillgå i sådana situationer och informanterna menar att de är en stor tillgång för dem. Något som var väldigt intressant och klokt var när en pedagog sa att ett barn kanske inte behöver stöd hela tiden. Det kan vara för en kortare tid och variera hur ingående det sociala stödet för ett barn behöver vara. Periodvis kan barnet behöva mer stöd för att förstå koder inom leken eller lära sig språket. Det var ett bra svar och kan kopplas samman med vad Hundeide (2006) beskriver om det sociokulturella perspektivet som handlar om det sociala omkring oss.

Alla informanter förklarade att det är lättare att få hjälp till barngruppen om ett barn har en diagnos eller liknande, vilket de tycker är synd. Självklart är det lättare att få hjälp då barnen

har en diagnos då de kan få sina behov tillgodosedda på ett helt annat sätt. Det är synd att det ska behöva vara på det viset. Förskollärarna och barngruppen har lättare att nå strävansmålen som finns i förskolans styrdokument om hjälp av specialpedagog finns att tillgå vare sig det finns en diagnos eller inte. Specialpedagogens stöttning till förskollärarna kan vara mer specifik om diagnos finns.

Att arbeta med bilder och stödtecken var exempel på anpassningar för att nå alla barns behov. Det är bra och gynnar alla barn, både de med språk och utan språk. Något förvånande var att bara hälften av förskolorna nämnde att de arbetade med stödtecken. Det är viktigt att personalen kan och använder sig av stödtecken i de dagliga samtalen med barnen, allt för att förstärka kommunikationen. Detta lyfter även Dysthe (2003) och uttrycker att utifrån ett sociokulturellt perspektiv är kommunikativa processer förutsättningar för människans lärande och utveckling. (s.48) Arbetssättet som förklaras ovan är bra för att det gynnar alla barn ur hänseendet att allas lika värde kommer till uttryck. Barnen ser att pedagogerna behandlar och bemöter alla barn lika efter de individuella behov som finns. Öhman (2003) menar att lika värde handlar om att vara lika mycket värd oavsett olikheter och behandlas därefter det handlar inte om att alla ska behandlas exakt likadant.

5.2.2 Kunna ge stöd

Att få tiden att räcka till är inte alltid lätt menar de intervjuade. De prioriterar, organiserar och försöker hitta tillvägagångssätt för att få tiden att räcka till. Det behövs både tid och kunskap för att på bästa sätt kunna bemöta alla barns behov. Något alla förskollärare säger är att de har en specialpedagog i förskoleområdet som stöd och hjälp när den vanliga pedagogiken inte räcker till. Från specialpedagogen kan de få tips och idéer för hur de kan arbeta för att ge barnen det stöd som de behöver, specialpedagogen ser över barngruppen med hjälp av observationer för att kunna hjälpa hela arbetslaget till ett bra arbetssätt, som ska gynna alla. Alla pedagoger skulle behöva specialpedagogik i sin utbildning för att kunna få ett bra och fungerande arbetssätt. Specialpedagogik är en stor och viktig del för att kunna bidra med kunskap i många barns problematik. Förskollärarna som intervjuats beskriver att läsa relevant litteratur kan vara ett sätt att ta till sig kunskap som behövs till att kunna möta alla barns behov på bästa sätt. Ett annat sätt för informationsinhämtning kan vara att se filmer som är relevanta i ämnet menar de. Har personalen bred kunskap kan det även bidra till att de förvaltar sin tid på bästa sätt så att det gynnar både barnen och verksamheten.

Det är bra att förskolläraryrket har medlemstidningar med tips, idéer och forskningsreportage som kan bidra till den pedagogiska verksamheten och som förskollärare få ny inspiration eller nya infallsvinklar. Erfarenhetsutbyte är också något som kommer fram i intervjuerna och känner att det är ett mycket bra sätt att ta till sig ny kunskap kring ett ämne. Även habiliteringen bidrar till att öka kunskaperna hos förskollärarna. Dock bara för de barn som har någon form av diagnos. Kunskapen som förskollärarna får från dem behöver nödvändigtvis inte bara användas på de barnen med viss problematik utan givetvis på hela barngruppen så att det gynnar hela verksamheten. I förskolläraryrket bör det ligga ett intresse att vilja lära sig och att vilja utvecklas för att kunna möta alla barn utifrån deras behov. Om en

förskollärare får arbetsuppgifter som den inte har erfarenhet av sedan tidigare, så ligger det i deras ansvar att ta till sig kunskap. Det kan gälla både barn och annat som exempelvis teknisk utrustning.

5.2.3 Hantering av föräldrars tankar och åsikter

Tystnadsplikten är något alla informanter förklarar och beskriver att det kan vara problematiskt att inte kunna delge föräldrar information kring andras barn om frågor kommer. Det är en svår sats när föräldrarna till barnet som är i behov av särskilt stöd inte vill att personalen informerar de övriga föräldrarna. Det är dock bra att det finns tystnadsplikt för att skydda alla barn och deras integritet. Detta har sin grund i den humanistiska människosyn som beskrevs via Öhman (2008) i inledningen. Att visa omtanke och ta hänsyn till medmänniskor och att alla har ett egenvärde. Om förskollärarna talar om alla barn med alla föräldrar så kan barnen eller föräldrarna känna sig kränk. De berättade också att det fanns föräldrar som själva informerade om deras eget barn på exempelvis ett föräldramöte vilket är en bättre väg att gå. Andra föräldrar har velat att personalen informerar om deras barn. Det är viktigt att förskollärarna väger noggrant vad som är av vikt att berätta vidare så att det inte på något sätt skadar något barn. Informanterna betonar hur viktig en bra relation med föräldrarna är. Det är en del i uppdraget som förskollärare. Föräldrarna ska känna sig trygga och deras tankar och åsikter bör tas på allvar. De lämnar sina barn i förtroende, därför är det upp till pedagogerna att tillgodose barnens behov och ge dem en lärorik och harmonisk miljö på förskolan.

Att ingen av de intervjuade varit med om att någon förälder önskat förflyttning av någon annans barn känns bra. Detta kan betyda att föräldrar har en tolerant syn på andras barn. Såklart vill alla föräldrar sitt barns bästa och att det förekommer viss oro ser vi som naturligt. Detta kan resultera i att föräldrar vill att barn ska förflyttas för de anser att det barnet inte är bra för deras egna barn eller att förskollärarna inte har nog med tid. Är det på det sättet tänker vi att det är viktigt att tydliggöra för föräldrarna att alla barn får tid med pedagogerna och allas behov tillgodoses.

5.2.4 Inkludering

Av de förskollärare som intervjuats har inte någon varit med om att ett barn har exkluderats från den förskola de arbetar på, vilket låter bra. Om ett barn ska inkluderas eller inte är något som ligger på förskolechefens ansvar, menar informanterna. Att vissa av informanterna menar att alla barn ska inkluderas på förskolan då den är till för alla barn oavsett behov gör att vi tycker att det känns väldigt bra. Vi kan även ställa oss frågande till det då en förskollärare nämner att hon varit med om att ett barn exkluderats från en annan förskola till att inkluderas på den förskolan hon arbetar på. Kompetensen skiljer sig mellan olika förskolor och det kan göra att behoven blir bättre tillgodosedda vid en eventuell förflyttning. Det kan också vara svårt för föräldrarna att se det som positivt att barnet ska exkluderas från en förskola för att inkluderas i en annan. Före en exkludering sker så bör personalen ha gjort allt som går för att främja en inkludering och de bör också ha försökt ta till sig kunskap för att kunna möta barnets behov på bästa sätt. Det finns även fastslaget i FN:s barnkonvention där det framgår

att barnets bästa alltid ska tillgodoses. Fördelarna och nackdelarna kan vara många, men det är självklart att det ska vara sett ur alla aspekter innan man tar ett beslut om en förflyttning och det ska vara en allra sista utväg.

Vi frågade förskollärarna om åtgärdsprogram men det var inte något som de arbetade utifrån. Informanterna beskrev att de jobbade efter en så kallad handlingsplan när de behövde kartlägga arbetssättet inom verksamheten. Detta gör de för att kunna ge alla barn de bästa förutsättningarna för deras utveckling och lärande. Det kan handla om att ändra i verksamheten, pedagogernas arbetssätt, finns det något i bemötandet eller i strategin med barnen som går att förbättra, kan en uppdelning av barngruppen förenkla för alla barn. Stora barngrupper kan bidra till att miljön blir jobbig för alla barn oavsett om de är i behov av särskilt stöd eller inte. En förklarade att det är i samarbete med specialpedagogen som de utarbetar en handlingsplan med fokus på barnens styrkor. Individ- grupp- och organisationsnivåerna som de använder sig av är något som vi hade kännedom om sedan tidigare och att vi tycker att det är en viktig del i utarbetandet av en handlingsplan. Som vi har förstått det så är det när det går till på detta sätt som pedagogerna kan få en bra handlingsplan att följa och att senare utvärdera för att se hur arbetet fortlöpt och om målen är uppfyllda. Dessa nivåer är något som Olsson & Olsson (2007) förklarar och menar att det är viktigt att alla de olika nivåerna finns med i en kartläggning. De betonar även att fokus ska ligga på barnets kompetenser och inte på barnets brister men att även målen ur styrdokumentet ska finnas med. Det är bra med tanke på att de strävansmål som finns i Lpfö98 (2010) är viktiga och att de genomsyrar hela verksamheten.

En berättade att de hade barngenomgångar och menade att de kontinuerligt ser över barngruppen. Det är något som vi ofta tidigare har diskuterat och tycker det är viktigt att ofta uppmärksamma hur barnen mår och om förskollärarna kan göra någon förbättring i arbetet med barnen. Det kan vara en hjälp till att se om något barn behöver extra hjälp med något eller liknande.

5.2.5 Förskollärarens tankar

Det var spännande att få ta del av förskollärarnas tankar i frågan vad *en förskola för alla* var för dem. Svaren var varierande, intressanta och givande för studien men även för vår kommande yrkesroll. En talade om att hon tyckte att *en förskola för alla* var när lärmiljöerna är styrda utifrån de olika behoven som finns i barngruppen. Det kan vara svårt att styra verksamheten utifrån alla barns behov och anser att det kan uppstå ett dilemma. Nilholm (2003) menar att ett dilemma kan uppstå när alla barns behov ska tillgodoses samtidigt som verksamheten ska anpassas till de olika barnen. Enligt oss är det viktigt att ha alla barns behov i beaktning och försöka tillgodose dem. En annan tolkning som gjorts av intervjuvaren är att alla barn ska ha möjlighet att delta i förskolans verksamhet oavsett behov, samt att alla lär sig någonting i alla möten. Det här kopplar vi till det sociokulturella perspektivet som Dysthe (2003) beskriver och det är att människor lär i samspel med andra, att lärandet är socialt i huvudsak och att kunskap utvecklas genom samarbete mellan människor. Det här är något vi kommer att ta med oss resten av livet och det var så sant som hon sa om möten. Alltså att

oavsett vem vi är och hur vi är så lär vi oss något varje gång vi möter någon, vi går därför alltid ifrån ett möte med nya erfarenheter. Svaren kopplas samman med Lpfö98 (2010) vilket är positivt. Det ligger en stor uppgift på förskolläraren. Vi kan även se och förstå att de jobbar för att inkludera alla barn på förskolan när de beskriver hur de upplever *en förskola för alla* vilket är bra för studien då syftet var att belysa det.

5.2.6 Övriga reflektioner

Mycket bra information framkom som gick att koppla till syftet i studien via deras erfarenheter och kompetenser. De delade med sig av många kloka tankar som vi kommer att ta med oss in i vår kommande yrkesroll som förskollärare. En del gav oss att personaltätheten bör vara hög. Fler personer i lokalerna kanske inte alltid är att föredra. Det beror förstås på hur lokalerna är utformade och vilken storlek de har. En fördel med att vara fler pedagoger är att barngruppen går att dela i mindre grupper, vilket även informanten berättade. En fördel med att dela barngruppen är att det då blir lättare för förskolläraren att tillgodose alla barns behov. Något vi kommer att ta med oss är alla positiva ord om hur det är att jobba på en förskola som inkluderar alla barn. Flera av våra informanter beskriver det som berikande att jobba med barn, kanske extra mycket med de barn som är i behov av särskilt stöd och att det är lärorikt för alla på många sätt. Det är ett bra sätt att se på arbetet och önskar att alla förskollärare tänker likadant när det gäller detta. Det kommer alltid att finnas barn som är i behov av särskilt stöd och med erfarenhet, inom specialpedagogiska området, berikas kunskapen till att kunna bemöta barn i behov av särskilt stöd på bästa sätt.

5.3 Slutsats

Vi anser att vi genom denna studie har fått nya infallsvinklar på hur vi som förskollärare kan bemöta alla barn utifrån deras specifika behov. Genom de intervjuer vi utfört anser vi att våra frågeställningar är besvarade och att vi fått ta del av konkreta förslag på hur en anpassning kan ske. Vi har fått ta del av olika arbetssätt och fått insikt i pedagogik för att främst ge barn i behov av särskilt stöd vad de behöver, men som vi tolkar våra informanter så är den pedagogiken bra för alla barn.

Vi hoppas även att andra förskollärare eller pedagoger tar del av studien och känner att den tillför något till deras förhållningssätt gentemot barnen och att mångfalden ska präglade verksamheten.

Denna studie har varit inspirerande och intressant för vår kommande yrkesroll som verksamma förskollärare och vi ser fram emot att få omsätta teori i praktik.

Referenslista

Atterström, H. & Persson, R, S. (2000) *Brister eller olikheter ó specialpedagogik på alternativa grundvalar*. Studentlitteratur: Lund

Dysthe, O. (2003) *Dialog, samspel och lärande*. Studentlitteratur. Oslo.

FN:s Barnkonvention, Hämtad 2013-12-10, Unisef.

<http://unicef.se/barnkonventionen>

Hundeide, K. (2006). *Sociokulturella ramar för barns utveckling ó Barns livsvärldar*. Studentlitteratur: Lund.

Jakobsson, I-L. (2002). *Diagnos i skolan ó En studie av skolsituationer för elever med syndromdiagnos* (Göteborgs Studies in Educational Sciences, nr 185). Doktorsavhandling, Acta Universitatis Gothoburgensis.

Kvale, S & Brinkmann, S. (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Studentlitteratur: Lund.

Lindqvist, G.(red) (1999). *Vygotskij och skolan ó Texter ur Lev Vygotskijs Pedagogisk psykologi kommenterade som historia och aktualitet*. Studentlitteratur: Lund.

Nilholm, C. (2003). *Perspektiv på specialpedagogik*. Studentlitteratur: Lund.

Nilholm, C. (2005). *Specialpedagogik vilka är de grundläggande perspektiven*. Pedagogisk forskning i Sverige.

Nilholm, C. & Göransson, K. (2013). *Inkluderande undervisning ó vad kan man lära av forskningen?* Specialpedagogiska skolmyndigheten.

Orlenius, K. (2001). *Värdegrunden ó finns den?* Stockholm.

Olsson, B-I & Olsson, K. (2007). *Att se möjligheter i svårigheter ó Barn och ungdomar med koncentrationssvårigheter*. Studentlitteratur: Lund.

Patel, R. & Davidson, B. (2003). *Forskningsmetodikens grunder - att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Studentlitteratur: Lund.

Persson, B. (2013). *Elevers olikheter och specialpedagogisk kunskap*. Stockholm: Liber.

SFS 2010:800 *Skollagen* Hämtad 2013-09-17, från Riksdagen.

http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Skollag-2010800_sfs-2010-800/#K8

Skidmore, D (2004) *Inclusion ó the dynamic of school development*. Hämtad 2013-12-27
http://books.google.se/books?id=5_3CjNFdmpAC&printsec=frontcover&hl=sv&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

Skolverket (1998). *Jord för växande* Skolverket: Stockholm

Skolverket (1999). *Växa och lära ó Barns rätt till stöd i förskola, fritidshem och skola*
Stockholm: Liber (hämtad 2013-11-21)

Skolverket (2001). *Att arbeta med särskilt stöd med hjälp av åtgärdsprogram*. Stockholm:
Liber.

Skolverket (2010). *Läroplan för förskolan. Lpfö98. Reviderad 2010*. Stockholm: Skolverket.

Svenning, C. (2003). *Metodboken ó Samhällsvetenskaplig metod och metodutveckling
Klassiska och nya metoder i informationssamhället Källkritik på internet*. Femte upplagan
Lorentz Förlag: Eslöv.

Vetenskapsrådet ó *forskningsetiska principer: inom humanistisk- samhällsvetenskaplig
forskning* Hämtad 2013-12-17, Vetenskapsrådet.
<http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>

Öhman, M. (2008). *Hissad och dissad ó om relationsarbete i förskolan*. Stockholm: Liber.

Bilaga 1

Hej.

Vi är två studenter som läser sista terminen på Lärarprogrammet, vid Luleå tekniska universitet, med inriktning mot förskola och förskoleklass. Nu är vi mitt uppe i vårt examensarbete och skulle behöva er hjälp i form av en intervju. Intervjun beräknas ta ca 30-60 minuter och ni kommer att förbli anonyma. Vi kommer att spela in intervjun för att senare göra en analys av materialet. Det insamlade materialet kommer bara att hanteras av oss och vår handledare. Du kan när som helst avbryta din medverkan utan att behöva ge något skäl. Vi kommer att utföra våra intervjuer i övre Norrland. När examensarbetet är godkänt kommer allt insamlat material att destrueras och vår färdiga studie kommer att publiceras på www.ltu.se

Syftet med vår studie är att belysa förskollärares tankar och arbete kring inkludering och exkludering av barn i förskolan. Er medverkan är viktig för att öka kunskapen om hur arbetet kan se ut för att möta alla barns olika behov.

Med Vänliga Hälsningar Emma och Sara.

Har ni frågor kring vår studie kontakta någon av oss.

Emma Huss
E-post: emmhus-0@student.ltu.se
Tel: 070-521 21 92

Sara Kågström
E-post: sarkgs-0@student.ltu.se
Tel: 070-244 03 67

Vår handledare
Kattis Edström
Univ.adjukt Luleå tekniska universitet
Institutionen för konst kommunikation och lärande
Pedagogik, språk och ämnesdidaktik
E-post: kattis.edstrom@ltu.se
Tel: 0920-49 16 44

Bilaga 2

Intervjufrågor.

1. Hur länge har du arbetat i förskolan?
2. Hur många barn har ni inskrivna på förskolan?
- vilka åldrar har ni?
3. På vilket sätt anpassar ni verksamheten för att möta alla barns behov?
4. Har ni, eller har ni haft barn i behov av särskilt stöd i verksamheten?
5. När anser ni att ett barn har behov av särskilt stöd?
6. Anser ni att ni har nog med tid till att möta alla barns behov?
7. Hur går ni tillväga för att ta till er kunskap så att ni kan möta barns olika behov?
8. Hur hanterar ni föräldrars tankar och åsikter kring inkludering eller ev. exkludering av barn med behov av särskilt stöd. Både när det gäller sitt eget eller andras barn?
9. Hur går ni till väga för att ta ett beslut om ett barn ska inkluderas eller exkluderas i verksamheten?
10. Har ni någon gång exkluderat ett barn från förskolan?
11. Vad innebär öppen förskola för alla för dig?
12. Använder ni er av någon form av åtgärdsprogram?
- Om Ja, beskriv hur det funkar?
13. Är det något ni skulle vilja delge oss som är av intresse gällande barn med behov av särskilt stöd?